

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΣΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Η «εγωκεντρική» σκέψη των παιδιών προσχολικής ηλικίας κατά τον Piaget. Κριτικός σχολιασμός- ευρήματα νεότερων ερευνών που μελέτησαν την ικανότητα αντίληψης της προοπτικής στο χώρο κατά την προσχολική ηλικία.

Ο Piaget χαρακτήρισε τη σκέψη των παιδιών προσχολικής ηλικίας «εγωκεντρική» στηριζόμενος κυρίως σε ευρήματα ερευνών του τα οποία έδειξαν ότι τα παιδιά αυτής της ηλικίας αδυνατούν να αντιληφθούν την προοπτική των άλλων στο χώρο.

Πίνακας Περιεχομένων

1. Εισαγωγή.....	3
2. Εγωκεντρισμός - έλλειψη της προοπτικής στο χώρο παιδιών προσχολικής ηλικίας κατά τον Piaget.	4
3. Κριτική θεώρηση της θεωρίας του Piaget.	6
Συμπεράσματα.....	9
Βιβλιογραφία.....	10

Εισαγωγή

Η θεωρία του Ελβετού ψυχολόγου Jean Piaget, όσον αφορά στην ανάπτυξη της λογικής σκέψης και τα στάδιά της κυριάρχησε στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα. Χαρακτηριστικό γνώρισμα της σκέψης των παιδιών προσχολικής ηλικίας, σύμφωνα με τον ίδιο αποτελεί ο εγωκεντρισμός, νοητικός περιορισμός της σκέψης τους, τον οποίο εντάσσει στο στάδιο της προεγνωσιολογικής περιόδου. Ο εγωκεντρισμός δεν σημαίνει ατομισμό ή αλαζονεία. Αποτελεί αδυναμία της σκέψης των παιδιών να λάβουν υπόψη τους την άποψη των άλλων. Δεν μπορούν να κατανοήσουν ότι οι άλλοι αντιλαμβάνονται τα πράγματα από διαφορετική σκοπιά απ' ότι αυτά.

Τη θέση του αυτή την στήριξε βασιζόμενος σε αποδεικτικά στοιχεία από παρατηρήσεις του, στον τρόπο που τα παιδιά εκτελούσαν έργα του. Στη διάρκεια αυτών των παρατηρήσεων, υπέβαλε ερωτήσεις στα παιδιά και κατέγραφε τις απαντήσεις τους. Ένα από τα πιο γνωστά έργα του αφορούσε στην ικανότητα των παιδιών να αναγνωρίζουν τι βλέπουν οι άλλοι, καθώς κοιτούν το ίδιο αντικείμενο μ' αυτά, από άλλη οπτική γωνία. Για το έργο αυτό χρησιμοποίησε ένα μοντέλο τριών βουνών με διαφορετικά χαρακτηριστικά το καθένα, το οποίο παρουσίαζε στα παιδιά και κατέγραφε τις απαντήσεις τους, όταν ζητούσε απ' αυτά να περιγράψουν τι έβλεπε μια κούκλα που ήταν τοποθετημένη σε διάφορες θέσεις γύρω από το μοντέλο.

Οι απόψεις του κυριάρχησαν για αρκετές δεκαετίες, όμως οι έρευνες από τη δεκαετία του 1970 έχουν παρουσιάσει ότι η δυνατότητα ή ικανότητα αντίληψης της προοπτικής των παιδιών προσχολικής ηλικίας επηρεάζεται από ποικίλες παραμέτρους. Οι θέσεις αυτές δέχθηκαν κριτική από νεότερους ψυχολόγους, όπως του Hughes, της Borke, του Flavell, της Donaldson, του Fishbein, οι οποίοι δεν αποκήρυξαν το έργο του Piaget, προχώρησαν όμως σε κατάθεση νέων θέσεων.

Η παρούσα εργασία ασχολείται, στο πρώτο μέρος, με τον εγωκεντρική σκέψη των παιδιών της προσχολικής ηλικίας, στο κομμάτι που αφορά στην αντίληψη της προοπτικής των άλλων στο χώρο κατά τον Piaget και στο δεύτερο μέρος με την κριτική θεώρηση των απόψεών του, λαμβάνοντας υπόψη τα ευρήματα νεότερων ερευνών.

Λέξεις κλειδιά: Προεγνωσιολογική περίοδος, εγωκεντρισμός, εγωκεντρική σκέψη, εγωκεντρικός λόγος, αποκέντρωση, πρόβλημα των τριών βουνών, ανιμισμός, ανθρωπομορφισμός.

1. Εγωκεντρισμός - έλλειψη της προοπτικής στο χώρο παιδιών προσχολικής ηλικίας κατά τον Piaget.

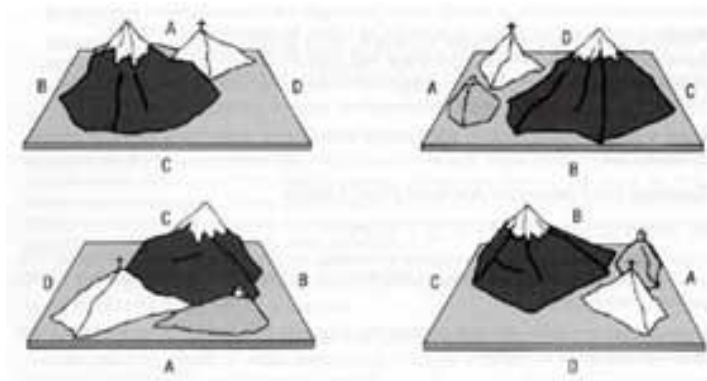
Ένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της προεγνωσιολογικής περιόδου στη θεωρία του Piaget, που αφορά στην ανάπτυξη της σκέψης των παιδιών προσχολικής ηλικίας, αποτελεί ο «εγωκεντρισμός» (Feldman, 2009).

Σύμφωνα με τον Piaget, όπως αναφέρει η Μαριδάκη – Κασσωτάκη (1997) διακρίνονται δύο είδη εγωκεντρισμού, ο άμεσος και ο έμμεσος. Ο πρώτος εκδηλώνεται ως τάση του παιδιού να υποτάσσει τα πάντα στις δικές του επιθυμίες. Η ερμηνεία των διαφόρων φαινομένων με βάση τα προσωπικά βιώματα του παιδιού είναι ο έμμεσος εγωκεντρισμός και παραλλαγές του ο ανιμισμός (απόδοση ψυχής στα διάφορα φαινόμενα και πράγματα) και ο ανθρωπομορφισμός (απόδοση σκέψεων, αισθημάτων και ιδιοτήτων του ανθρώπου σε άψυχα πράγματα).

Η σημασία του όρου εγωκεντρισμός δεν σημαίνει αλαζονεία ή εγωισμό με την ευρεία έννοιά τους. Τα παιδιά προσχολικής ηλικίας δεν μπορούν να κατανοήσουν την οπτική γωνία των άλλων για ένα συγκεκριμένο γεγονός ή κατάσταση, ότι αυτοί, δηλαδή, αντιλαμβάνονται τα πράγματα από διαφορετική σκοπιά, καθώς είναι παγιδευμένα στην δική τους άποψη και ερμηνεύουν τα πάντα σύμφωνα με τα προσωπικά τους βιώματα, με βάση τον εαυτό του, ο οποίος αποτελεί το κέντρο του κόσμου (Μαριδάκη – Κασσωτάκη, 1997). Αδυνατούν να συνειδητοποιήσουν ότι οι άλλοι μπορεί να αισθάνονται, να σκέφτονται και να αντιλαμβάνονται διαφορετικά απ' αυτά και δυσκολεύονται να κάνουν λογικούς συλλογισμούς ως προς την σκέψη των άλλων (Astington, 1993 στους Cole και Cole, 2002). Στην εγωκεντρική σκέψη οφείλεται το ότι τα παιδιά δεν προσέχουν τη μη λεκτική συμπεριφορά τους και την επίδραση που ασκεί αυτή στους άλλους (Feldman, 2009). Η τάση, επίσης, των παιδιών να συμμετέχουν σε «συλλογικούς μονολόγους», αντί να κάνουν διάλογο, όταν παίζουν μαζί, θεωρήθηκε από τον Piaget σύμφωνα με τους Cole και Cole (2002), πως η συμπεριφορά αυτή αποτελεί ένδειξη ότι δεν προσπαθούν ακόμη να επικοινωνήσουν και αδυνατούν να παρέχουν επαρκείς πληροφορίες στους συνομιλητές τους.

Το χαρακτηριστικό αυτό της συμπεριφοράς των παιδιών εξέτασαν ο Jean Piaget και η Bärbel Inhelder (1956) χρησιμοποιώντας το γνωστικό έργο των «τριών βουνών». Στην άσκηση αυτή παιδιά ηλικίας μεταξύ τεσσάρων και δώδεκα ετών αντίκριζαν την παρουσία μιας μικρογραφίας τριών βουνών από πεπιεσμένο χαρτί

πάνω σ' ένα τραπέζι, ενώ ο ερευνητής τοποθέτησε μια κούκλα σε διαφορετικές θέσεις της παραπάνω διάταξης. Τα βουνά είχαν διαφορετικό μέγεθος, χρώμα και διαφορετικά χαρακτηριστικά. Το ένα είχε στην κορυφή του ένα σπιτάκι, το άλλο ένα σταυρό και το τρίτο είχε στην κορυφή του χιόνι (βλ. Εικ. 1).

Εικόνα 1.

Τα παιδιά θα έπρεπε να αναδημιουργήσουν την επίδειξη από την προοπτική της κούκλας, πώς, δηλαδή, η κούκλα θα έβλεπε την διάταξη των τριών βουνών από διαφορετικές οπτικές γωνίες. Από τα παιδιά ζητήθηκε αρχικά να απαντήσουν στο ερώτημα : «Τι βλέπει η κούκλα;» Ήταν προφανές ότι η λεκτική περιγραφή δυσκόλευε πολύ τα παιδιά. Στη συνέχεια ζητήθηκε από τα παιδιά : (α) να επιλέξουν από φωτογραφίες βουνών αυτή που έβλεπε η κούκλα, (β) να επιλέξουν μια φωτογραφία και μετά να τοποθετήσουν την κούκλα με τέτοιο τρόπο, έτσι ώστε αυτή να τραβήξει την ίδια φωτογραφία και (γ) να διευθετήσουν τρία όμοια χαρτονένια βουνά, ώστε να αναπαραστήσουν αυτό που έβλεπε η κούκλα.

Οι Piaget και Inhelder διαπίστωσαν ότι τα παιδιά γύρω από την ηλικία των τεσσάρων δεν διέκριναν ανάμεσα στη δική τους άποψη και αυτή της κούκλας. Δεν μπορούσαν να κατανοήσουν ότι η κούκλα έχει διαφορετική άποψη από τη δική τους και επέλεξαν τις φωτογραφίες των βουνών που απεικόνιζαν τη δική τους προοπτική.

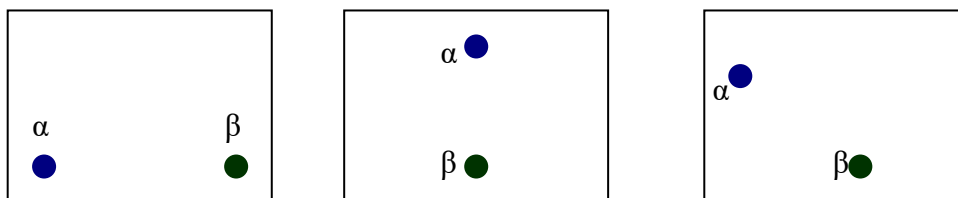
Όπως αναφέρει η Borke (1992), οι Piaget και Inhelder συμπέραναν πως το μικρό παιδί φαίνεται είναι ριζωμένο στη δική του άποψη με τον πιο στενό και περιοριστικό τρόπο, έτσι ώστε να μην μπορεί να φανταστεί καμία προοπτική πέρα από τη δική του.

2. Κριτική θεώρηση της θεωρίας του Piaget

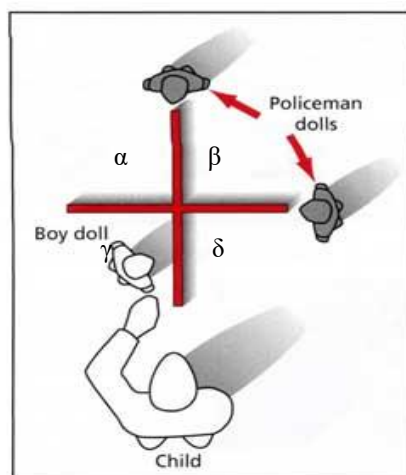
Κριτική στο έργο των τριών βουνών του Piaget ασκήθηκε από νεότερους ερευνητές, όπως η M. Donaldson, ο M. Hughes, η H. Borke, ο J. Flavell, ο H. Fishbein, ο P. Light κ.ά.

Τα δεδομένα του έργου των τριών βουνών ο Piaget και η Inhelder (1956) χρησιμοποιήσαν για να υποστηρίξουν ότι τα παιδιά δεν μπορούν να «αποκεντρωθούν» νοητικά (Hughes & Donaldson, 1979) Είναι δηλαδή ανέκανα να δουν τη δική τους άποψη, ως μέρος ενός συνόλου διαφορετικών πιθανών απόψεων.

Η Margaret Donaldson (2001) μελετώντας το έργο των τριών βουνών θεώρησε ότι αυτός δεν είναι ο μοναδικός τρόπος για να ερευνηθούν οι δυνατότητες των παιδιών στην αναγνώριση και το συντονισμό διαφορετικών απόψεων. Παρουσίασε ένα έργο του Hughes το οποίο απ' τη μια ήταν παρόμοιο με το έργο του Piaget, απ' την άλλη πολύ διαφορετικό. Σύμφωνα μ' αυτό ζητούνταν από το παιδί να κρύψει μια μικρή κούκλα αγοριού από δύο μικρές κούκλες, που αντιπροσώπευαν αστυνομικούς, που το αναζητούσαν. Στην πρώτη εκδοχή του έργου έπρεπε να τοποθετήσει ένα τοίχο ανάμεσα στην κούκλα και έναν αστυνομικό (εικόνα 2), ενώ σε άλλες δύο έπρεπε να κρύψει την κούκλα σε διάφορες διαμορφώσεις των τοίχων (εικόνα 3).

Εικόνα 2: Θέσεις του αστυνομικού (α) και (β) του αγοριού.

Εικόνα 3: Οι διαφορετικές θέσεις των αστυνόμων και της κούκλας αγοριού.

Στη σύνθετη μορφή του έργου (εικόνα 3), ο Hughes τοποθετούσε έναν αστυνόμο σε θέση, ώστε να βλέπει τις περιοχές (β) και (δ), ενώ οι άλλες κρυβόταν από τον τοίχο. Έπειτα τοποθετούσε το αγόρι- κούκλα στην περιοχή (α) και ρωτούσε το παιδί αν ο αστυνόμος μπορεί να δει το αγόρι. Επαναλάμβανε την ίδια ερώτηση για τις περιοχές (β), (γ) και (δ). Όταν το παιδί έκανε κάποιο λάθος στην πορεία του έργου, αυτό του υποδεικνυόταν και γινόταν επανάληψη της ερώτησης μέχρι το παιδί να δώσει σωστή απάντηση. Στη συνέχεια ζητούνταν από το παιδί να κρύψει το αγόρι από δύο αστυνομικούς και ακολούθησαν πιο σύνθετες μορφές του έργου με πέντε ή έξι διατάξεις τοίχων και την προσθήκη τρίτου αστυνομικού. Σε κάθε περίπτωση ο αστυνόμος και το αγόρι κούκλα μπορούσαν να βλέπουν ο ένας τον άλλο και το παιδί να βλέπει το πρόσωπο του αστυνόμου.

Τα ποσοστά επιτυχίας των παιδιών στα έργα του Hughes ήταν υψηλά: στα τρίχρονα 60% και στα τετράχρονα 90%. Ελάχιστα λάθη που έγιναν από τρίχρονα παιδιά θεωρήθηκε από τον Hughes και Donaldson ότι θα μπορούσαν να αποδοθούν σε εγωκεντρισμό.

Στα έργα του Hughes οι διάφορες σκηνές, σε αντίθεση μ' αυτές του Piaget, δεν ήταν περίπλοκες και οι διάφορες καταστάσεις είχαν νόημα για τα παιδιά, έμοιαζαν με ένα ευχάριστο, διασκεδαστικό γι' αυτά παιχνίδι, καθώς οι αστυνομικοί μετακινούνταν στις διάφορες θέσεις από τον ερευνητή. Σημαντικό στοιχείο είναι ότι, αρχικά, παρουσίαζε με κατάλληλο τρόπο τα προβλήματα, με απλό λόγο, ώστε να είναι κατανοητά και να αντιλαμβάνονται τους κανόνες. Έπειτα ζητούσε από τα παιδιά τι έπρεπε να κάνουν.

Τα κίνητρα και οι προθέσεις των χαρακτήρων ήταν απολύτως κατανοητές στα παιδιά. Καταλάβαιναν γιατί ένα, ενδεχομένως, κακό παιδί θα ήθελε να κρυφτεί από έναν αστυνομικό. Οι οδηγίες που τους δινόταν ήταν σαφείς, αμέσως κατανοητές απ' αυτά και τα παιδιά μπορούσαν να εκτελέσουν εύκολα το έργο, άρα υπήρχε «αποκέντρωση», σε αντίθεση με το έργο του Piaget.

Σε μελέτες του Light (1974) με έργα παρόμοια του Hughes, τις οποίες μνημονεύουν οι Hughes και Donaldson (1979), επιβεβαιώνονται τα συμπεράσματα των τελευταίων, που αφορούν στην «αποκέντρωση» των παιδιών, καθώς τα αποτελέσματα των έργων ήταν παρόμοια μ' αυτά του Hughes.

Οι θέσεις του J. Flavell και των συνεργατών του, που αφορούν στην ερμηνεία του Piaget για την αντίληψη της προοπτικής στο χώρο, αποτελούν σημαντική νεο-

πιαζετική προσέγγιση για την καλύτερη χρησιμοποίηση των ιδεών του. Στοχεύουν δε στην καλύτερη κατανόηση της γνωστικής ανάπτυξης στην προσχολική ηλικία.

Σε ερμηνεία αποτελεσμάτων έργων του Flavell, που αναφέρει η Borke (1992), ο ίδιος στήριζε τα αποτελέσματα των έργων του Piaget. Θεωρούσε ότι τα παιδιά αγνοούσαν, σχεδόν εντελώς, τις διαφορές στην προοπτική. Τα δεδομένα του όμως σύμφωνα με την Borke (1992) υποδήλωναν ότι η πολυπλοκότητα του έργου μπορεί να ήταν μια μεταβλητή κρίσιμη για τον καθορισμό της ηλικίας των παιδιών, κατά την οποία θα ήταν ικανά να αναλάβουν ρόλους.

Σε άλλο έργο των Flavell, Shipstead & Croft (1978) που αναφέρονται οι Hughes και Donaldson (1979), το οποίο δόθηκε σε παιδιά ηλικίας 2,5 έως 3,5, αυτά κατάφεραν να κρύψουν ένα αντικείμενο από ένα παιχνίδι σκυλάκι, μετακινώντας το αντικείμενο πίσω από μία σκηνή, ήταν όμως εμφανώς δυσκολότερο να κρύψουν το αντικείμενο μετακινώντας την σκηνή. Και απ' αυτή τη μελέτη διαπιστώνουμε πως τα παιδιά δεν είναι τόσο εγωκεντρικά, όσο υποστήριζε ο Piaget. Η πολυπλοκότητα στο έργο του Piaget καθιστά δύσκολη τη λύση για τα παιδιά, καθότι θα πρέπει να εκτελέσουν μετακινήσεις μπρος-πίσω, αριστερά-δεξιά, ώστε να αντιληφθούν την οπτική της κούκλας. Οι μελέτες, όμως, των Fishbein, Lewis & Keiffer, (1972) και Flavell (1968) τους οποίους αναφέρουν οι Hughes και Donaldson (1979), φανερώνουν, ότι όταν η σειρά των ενεργειών των παιδιών είναι απλοποιημένη, καταλληλότερη για την αντίστοιχη ηλικία τους, η απόδοσή τους είναι καλύτερη.

Έργα των Fishbein κ.ά (1972) καθώς και των Hoy (1974), Huttenlocher και Presson (1973), σε μελέτη της Borke (1975), στα οποία τα παιδιά περιέστρεφαν τρισδιάστατες σκηνές και στη συνέχεια έπρεπε να αναπαράγουν την άποψη του άλλου, το ποσοστό επιτυχίας παιδιών τριών και πέντε ετών κυμαινόταν πάνω από 90%, σε αντίθεση με την περίπτωση όπου τα παιδιά έπρεπε να επιλέξουν μια φωτογραφία. Η ίδια επιβεβαιώνει τις παρατηρήσεις των παραπάνω.

Σε έργο με τρισδιάστατες διατάξεις αντικειμένων στην έρευνά της η Borke (1992) συμπεραίνει, ότι σημαντικός παράγοντας που επιδρά στην ικανότητα των μικρών παιδιών ανάληψης ρόλων, είναι η φύση του έργου. Η ευκολία με την οποία μπορούν να διακρίνουν πληροφορίες για τη δημιουργία μιας νοητικής εικόνας της προοπτικής του άλλου, χρησιμοποιώντας στο έργο ξεχωριστά αντικείμενα, εύκολα διακριτά. Σε αντίθεση, στο έργο των Piaget και Inhelder έχουμε παρόμοιους σχηματισμούς στους οποίους τα παιδιά δεν αντιδρούν τόσο, ώστε να δώσουν τη δική τους προοπτική με επιτυχία.

Συμπεράσματα

Τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας, λοιπόν, δεν είναι τόσο εγωκεντρικά στη σκέψη τους όπως υποστήριξε ο Piaget και μπορούν υπό προϋποθέσεις να αντιληφθούν την προοπτική των άλλων στο χώρο . Τίθεται όμως το ερώτημα, γιατί τα παιδιά στα έργα του είχαν χαμηλές επιδόσεις, σε αντίθεση με τις επιδόσεις παιδιών σε έργα νεότερων ερευνητών, που αναφέρθηκαν στο δεύτερο μέρος της εργασίας;

Τα γνωστικά έργα των νεότερων ερευνητών λάμβαναν υπόψη τις ανάγκες επικοινωνίας των παιδιών, όντας ευχάριστα και διασκεδαστικά. Σ' αυτά χρησιμοποιούνταν κατάλληλο λεξιλόγιο, απλό και κατανοητό και η εξέταση των δυνατοτήτων των παιδιών γινόταν στα φυσικά πλαίσια δράσης τους (Μαριδάκη-Κασσωτάκη, 1997).

Βιβλιογραφία

- Borke, H. (1975). Piaget's Mountains Revisited: Changes in the Egocentric Landscape. *Developmental Psychology*, 11(2), 240-243.
- Borke, H. (1992). Μια επαναθεώρηση των βουνών του Piaget: Αλλαγές στο εγωκεντρικό τοπίο. Στο Βοσνιάδου, Σ. (Επιμ.) *Κείμενα Εξελικτικής Ψυχολογίας: Σκέψη* (σσ. 54-71). Αθήνα: Gutenberg.
- Cole, M. & S. Cole. 2002. *Η ανάπτυξη των παιδιών*. Αθήνα: Τυπωθήτω - Γιώργος Δαρδανός.
- Donaldson, M. (2001). *Η σκέψη των παιδιών*. Αθήνα: Gutenberg.
- Feldman, S. R. (2009). *Εξελικτική ψυχολογία. Δια βίου Ανάπτυξη*. Τόμος Α'. Εκδόσεις Gutenberg.
- Hughes, M., & Donaldson, M. (1979): The use of Hiding Games For Studying the Coordination of Viewpoints. *Educational Review*, 31(2), 133-140.
- Μαριδάκη-Κασωτάκη, Α. (1997). *Σύγχρονες απόψεις για τη σκέψη των παιδιών*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρης.

Εικόνες

Εικόνες 1, 3 ελήφθησαν από : <http://www.simplypsychology.org/preoperational.html>